

## G'AFUR G'ULOMNING INDIVIDUAL FRAZELOGIZMLAR QO'LLASH MAHORATI

*M.Sh.Mardiyeva,  
SamDCHTI o'qituvchisi*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada G'.G'ulomning "Shum bola" va "Yodgor" qissalarida qo'llanilgan frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, frazeologik birliklar shakllanishida asosiy component vazifasidagi leksemalarga aloxida e'tibor qaratiladi hamda ularning izohi tegishli lug'atlardan keltiriladi.

**Kalit so'zlar:** frazeologiya, frazeologik birlik, uzual birlik, semantik ma'no, omonimlik, antonimlik, sinonimlik.

So'z ko'rki bo'lgan iboralardan foydalanish har bir qalam ahlining so'z boyligini orttiradi, uning nutqini o'tkir va ta'sirli qiladi, unga badiiy jihatdan sayqal beradi. O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalari orasida nutq madaniyatini puxta egallashga, tilning qadr-qimmatini chuqur anglashga da'vat etuvchi xalq iboralari, aforizmlari, frazeologizmlari keng o'rin olgan. Bu turdagi xalq iboralari, aforizmlarida so'zning serma'no va o'tkir, fikrning qisqa va ixcham bo'lishi kabi muhim fazilatlari talqin qilinadi.

O'zaro ma'nodosh, bir sinonimik uyani tashkil qiluvchi iboralar o'zaro obrazlilik darajasi jihatdan farqlanadi. Masalan, boshiga yetmoq, boshini yemoq frazeologizmlari ayni bir ma'noni anglatsa-da, ammo obrazlilik darajasiga ko'ra farq qiladi.

G'.G'ulomning shum bola asarida ushbu ibora domla tomonidan Qoravoyga nisbatan qo'llanilgan bo'lib quyidagi ko'rinishda uchraydi:

- Ha, xizimating **boshingni yesin!** - dedi domla. - Eshakni so'yib qo'yibsanku, padar la'nat! Men bu eshakni Buxoroyi sharifdan uch tilloga olgan edim. O'zi ham qanday eshak edi-ya, bay-bay eshagim...(Shum bola, 54)

Misoldagi iborada “yo‘q qilmoq”, “halok qilmoq” ma’nosini kuchli va qat’iyroq tarzda ta’kidlash uchun ushbu ibora qo‘llanilgan. Olib borilgan maxsus “kuzatishlar frazeologik sinonimlarning ko‘pincha obrazlilik darajasida farq qilishini ko‘rsatadi”[1, 116]

Tilimizda tilga olib bo‘lmaydigan yaramas, uyatli gap-so‘zlarga nisbatan “kurakda turmaydigan” iborasi ishlatiladi. Iбора tarkibidagi kurak so‘zi O‘TILda ko‘p ma’noli so‘z sifatida ikki ma’noni bildirishi ko‘rsatilgan: 1. Sochilgan narsani sidirish, kurash, to‘plab biror narsaga solish uchun ishlatiladigan yog‘ochdan yoki metaldan yasalgan asbob. 2. Yelkaning yuqori qismidagi uchburchak shaklli yapaloq suyak. Tiliizda uchraydigan “kurakda turmaydigan” iborasi ham ko‘p ma’noli ibora sifatida ikki ma’noni bildiradi: 1. “Tilga olib bo‘lmaydigan yaramas, uyatli. 2. “Aqlga to‘g‘ri kelmaydigan, bemani [OTIL, II, 146].

“Yodgor” qissasida kurakda turmaydigan iborasi O‘TILda ko‘rsatilgan birinchi ma’noga “tilga olib bo‘lmaydigan yaramas, uyatli gap-so‘z” to‘g‘ri keladi: “Yarim soatlardan keyin bir-birimizni kurakda turmaydigan haqoratlar bilan so‘kib ZAGSning tor idorasini boshga ko‘tarib, shovqinlashmoqda edik”.(Yodgor)

Shum bola asarida kurak so‘zi bilan bog‘liq o‘xshatish ham mavjud bo‘lib, ushbu ibora quyidagi ko‘rinishda Hoji bobo tomonidan qo‘llanilgan:

“- Hey, - dedi Hoji bobo, - Devorga suyang qo‘ygan kurakdek nega serrayib turibsan, amakilaringga salom berib, bu yoqqa chiq, bolam, ha, shunaqa bo‘ladi”.

Kurak so‘ziga [O‘TIL]da quyidagicha ta’rif berilgan “kul yoki o‘t olish uchun, ko‘mir solish uchun ishlatiladigan, ikki cheti qayrilgan dastali asbob”. Asarda ushbu ibora Qoravoyga nisbatan kurakdek tik turmoq, qo‘l qovushtirmoq ma’nosida qo‘llanilgan.

“Shum bola” qissasida bozor tasviriga alohida e’tibor qaratilgan, bozor tasvirlangan o‘rinlarda, tabiiyki, unda oldi-berdi jarayonida qo‘llaniladigan jumla va iboralar keltiriladi. Xalqimiz oldi-sotdi savdosida “barakasini ber”, “barakasini bersin”, “barakasi yo‘q”, “bor baraka”, “bor baraka top” singari iboralar tez-tez uchraydi. “Bor baraka”, “bor baraka top” iborasi O‘TILda qayd etilgan bo‘lib,

“aytilgan narxga xo‘p deng” ma’nosini anglatadi. [O‘TIL, II, 34]. Qissada mazkur ibora qisqargan shaklda «bor baraka top» tarzida qo‘llangan: Qani, ha, uka, baraka, de, - deb yarim soatcha qo‘l siltashib savdolashgandan keyin ketmonni yarim so‘mga, kurakni bir yarim tangaga «bor baraka top» qildik. (24); Biz hali biror tuyaning tishini ko‘rmasdan, biror otning yo‘rig‘ini bilmasdan, biror buqaga: «Bor, baraka top», demasdan, qo‘y bozorining kunchiqar tomonida g‘ala-g‘ovur janjal ko‘tarilib qoldi.(28); Juma kuni, qo‘ylar ma‘ragan, tuyalar bo‘kirgan, otlar kishnagan, bozorchilar so‘kishgan, tole osmonini bozorning changi qoplagan, dallollarning bilaklari «Bor baraka top!» da charchagan (65).

Baraka leksemasi bilan tilimizda bir qancha iboralar shakllangan: baraka topgur, barakasini bersin, baraka yog‘ilsin, boriga baraka, barakasi ketdi, baraka kirdi, xirmonga baraka kabi. Bular ichida “baraka top”, “baraka topgur” iborasi katta yoshli kishilar tomonidan kichiklarga nisbatan olqish sifatida qo‘llanadi. “Yodgor” qissasida mazkur ibora Saodatga nisbatan kampir tilidan qo‘llangan: — Saodat bolaginam ham vafolikkina qiz: ikki kunning birida, «xola-xola» deb holimdan xabar olib turadi. Nima uchundir, uch kundan beri kelmedi. «Tik etsa eshikka qarab o‘tirgan edim. Baraka topkurning qo‘li gulgina. Bir nafasning ichida hamma ishlarni saranjom qilib berib ketadi (47)

Xulosa qilib biz aytganda, G‘.G‘ulom ijodi serqirra va sermazmun. Agar biz yozuvchi ijodini bir jihatdan tahlil qiladigan bo‘lsak, ikkinchi bir jihatini e‘tiborga olmasdan qolish mumkin emas, agar har bir qirrasini ochib bermoqchi bo‘lsak, unda biz yozuvchining butun bir ijodiy hayotiga qaytishimiz va uzoq muddat mobaynida izlanish va tahlillar yuritishimizga to‘g‘ri keladi. Mazkur maqolada biz yozuvchi ijodidagi ayrim individual iboralarni tahlilga tortdik. Keyingi ishlarimizda mavzuni yoritishda mazkur tahlillarni kengaytiramiz.

#### **Foydanilgan adabiyotlar:**

1. Sh. Rahmatullayev. O‘zbek frazeologiyasining ba‘zi masalalari. -Toshkent, «O‘qituvchi», 1969, 116-bet.
2. Sh.Raxmatullayev. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. -Toshkent, «O‘qituvchi», 1992.

3. Karimov N. Gʻafur Gʻulom. – T: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003.
4. Matyoqubova T. Gʻafur Gʻulom badiiyati. – T: Fan va texnologiya, 2006.
5. Oʻzbek filologiyasining dolzarb muammolari. – Andijon, 2003.
6. Халова, М. А. (2021). Istiqlol davri sheʼriyatida ayollar obrazi. Международный журнал искусство слова, 4(2).
7. Холова, М. (2019). Рауф парфи шеърлари бадиияти. Иностранная филология: язык, литература, образование, 4(1 (70)), 67-70.
8. Abdurakhimovna, A. H. (2018). ACQUIRING PROFICIENCY IN CREATING SYMBOLS AND LITERARY ART IN GADOI'S POETRY. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych., 274.
9. Каримова, С. (2020). Зебуннисобегим ва моҳларойим нодира шеърлятида тасаввуфий-ирфоний қарашлар талқини. Иностранная филология: язык, литература, образование, (3 (76)), 17-21.
10. Каримова, С. (2020). Зебуннисобегим ва моҳларойим нодира шеърлятида тасаввуфий-ирфоний қарашлар талқини. Иностранная филология: язык, литература, образование, (3 (76)), 17-21.